

LITTERATUR

SVENSK VERS 1941

Av författaren fil. lic. KARL-GUSTAF HILDEBRAND

Våren 1941, då Greklands försvarare steg för steg trängdes tillbaka av fienden, slutade *Karin Boye* sitt liv; Hjalmar Gullbergs dikt över henne har för alltid förenat hennes bild med bilden av det mot undergång kämpande Hellas. Vad hon var och betydde kan inte fångas av ord. Fastän hennes eget liv var hårt slitet och fastän hennes verk präglas av mycken oro, framstod hon i den svenska dikten nästan som ett väsen av högre art: i moderlighet och kamp var hon dess levande själ.

Hennes skapande befann sig de sista åren i ett tillstånd av brant, nästan svindlande stigning, man såg det av den stora romanen *Kallocain* 1940 och ser det än mer av den postuma diktsamlingen »*De sju döds synderna*». Man kan ju undra vad hon skulle gett om strängen varit mindre hårt spänd och hon fått leva. Men i grunden äro sådana frågor meningslösa. Man frågar inte hur det skulle varit om *Stagnelius* nått medelåldern eller *Fröding* sluppit bli sinnessjuk. Man böjer sig i vördnad för deras verk, som besegrade mörkret.

Bakom den utveckling, som slutar med »*De sju döds synderna*», ligga många inflytelser, personliga och litterära; både dem och *Karin Boye* överhuvud kan man studera i en nyss utgiven minnesbok, redigerad av *Margit Abenius* och *Olof Lagercrantz*. Men dessa inflytelser ha aldrig kunnat ta hennes dikt tillfånga, förleda den till något som inte är innerst dess eget. Hennes form förändrades, blev svårare tillgänglig men också djupare; hennes syn på tingen trängde längre in, fick mera av både jubel och bitterhet. Men det var i grunden samma motiv — intensivt personliga — som alltid sysselsatte henne.

Två drag äro grundläggande för hennes dikt. Det ena är hennes järnhårda pliktkänsla, det överstarka samvetskrav som alltid levde hos henne. Det var förenat med en naturbunden drift till offer, självutgivelse för andras eller för idéers skull. Det andra är en lika stark, ibland upprorisk, ibland mycket stilla och försynt känsla för det spontana, växande livets rätt. Hon drömde om naturvuxen, blommande lycka; hon kände sitt egenartade väsens krav att växa obehindrat efter sin egen lag; därmed reagerade hon våldsamt mot tvång och mot allt som liknade tvång. Den ena driften var fordrande, dömande; den andra ville acceptera allt sådant det var, älska och frigöra allt. Dessa motsatta tendenser kämpade hela hennes liv en kamp, som icke nådde försoning. Från drömmen om bejakelse och harmoni drevs hon till strid och självprövning. Ur striden längtade hon hudlöst och förtvivlat till enhet och gröna träd. Därför att hon starkare än andra upplevde båda polerna i motsatsen och var för ärlig för kompromisser blev hon en klugen människa. Därför fick hon också den gendomliga spännvidd, som präglar hennes dikt.

På två punkter möttes de båda tendenserna hos henne: i hennes känsla för sanningen och i hennes väsens moderlighet. Kanske uttryckte de makterna starkast vad hon egentligen syftade till; i deras tecken kanske hon också led mest. Sanningskravet var för henne inte bara en sträng moralisk fordran; det präglade hela hennes art, hela sättet att tala i hennes dikt. Sanningen är där ett livselement, den är med som en renande fin eld i vart ord hon skrivit. Samtidigt sluter sig hennes moderliga känsla kring allt förskrämt och förtrampat liv. Hennes dikt, som för en flyktig betraktare ter sig färglös och abstrakt, får livets eget tonfall i det moderliga, medkännande. Detta drag i hennes dikt är väl sådant som hon själv ofta velat vara: öppen, trygg, nära det levande.

Nu vill jag sjunga dig milda sånger,
från skrämsel löser de och tvång och kramp.

Sanningskravet och moderskänslan ge Karin Boyes dikt en enhet, som hennes tanke aldrig fann; de göra den till en själens läkare i den värld där viljor brytas och källor förtorka. De göra den också till tidsdikt, även när den ingenting annat vill än tolka hennes egen nöd: ty sanningen och moderligheten, hennes två innersta värden, äro i detta nu de djupast förtrampade.

Någon enhetlig världsförklaring, någon tro som förenade hennes motsatser, fann Karin Boye icke. I hennes sista diktsamling finnas ett par kärleksdikter som visa hur all motsats glimtvis och instinktivt kunde kännas försvunnen i en rent personlig gemenskap.

Du är mitt livs mognad.
Du gör mig hel.
Ur mitt förgångna samlar sig
var tåga och minsta del.

I en stor dikteykel, ägnad Sörensens altartavla och Märta Afzelius' bonader i Linköpings domkyrka, sträcker hon sig mot den helhet, som så mycket i hennes väsen tycks peka emot: kristendomens. Offerkravet tar gestalt i en manlig, hjältelik kristusbild, och hon anar en djup visshet hos raden av bibliska gestalter, märkta, förvridna, liksom sönderslagna av alltför stort ljus. Och i bonadernas mildare skönhet finner hon tidigt en biblisk symbol för sin tro på »de skapande brunarna», »undret som än är under». Hon har liksom rört vid kristendomens stora helhet av på en gång krav och försoning — syntesen vars alla beståndsdelar hon kände var för sig och ärligare än andra men utan att finna den enda verkliga förbindelsen: gudstron.

Sin väldigaste diktskapelse, kantaten om de sju dödssynderna, har hon anknutit till en annan ouppnådd dröm. Hon har velat förena alla sitt livs motsatser — och motsatserna i den verklighet hon såg omkring sig — till ett stort enhetligt sammanhang, där också det onda tett sig meningsfullt och berättighet, en nödvändig del av det liv som man måste acceptera. Bakom ligga gamla drömmar om alltings enhet, om en dold harmoni där gott och ont bli sidor av samma sak; de drömmarna bli aldrig verklighet — och ingen lär väl ha vetat det

bättre än Karin Boye — men i sin längtan efter dem har hon med djupare inspiration än någonsin tecknat det verkliga livets ansikte. De sju dödssynderna — av vilka hon blott hann teckna några — bli hos henne symboler för livets egna nödvändigheter: ingen av dem kan skiljas ut ur livet utan att detta mister en väsentlighet i sitt eget väsen; de olika synpunkterna frambäras i en ständigt fortgående dialog mellan förnekarnas bön om förintelse och bejakarnas rop efter barmhärtighet; det är den dialog Karin Boye själv fört i sitt inre. Tanken är som tanke ibland fragmentariskt utförd: Karin Boye, drömmerskan och förkunnarskan, kunde inte alltid identifiera sig med det onda och ändå framställa det med full, realistisk verklighet. Kanske är det inte bara en tillfällighet, att hon om dödssynden vållust aldrig fullbordade mer än det parti som skall ge svaret, den positiva sidan. Den bild hon ger av vållusten har nu ingenting annat av ont i sig än rubriken; där skildras i underbar lyrik ett stycke faktiskt liv, som ingen aldrig så konsekvent kristen sexuaetik kunde fördöma. Detta ändrar ju ingenting av den stora, visionärt mäktiga strukturen i verket; än mindre ändrar det dess nästan bländande skulpturala skönhet; man kan komma att tänka på gestalterna kring Milles' Orfevs, men här gäller det större ting än Orfevs' musik. Och hur djupt Karin Boye verkligen kände mörkret förnimmer man i tonläget hos själva hennes ljuslängtan, liksom i den bild några körer ge av ödsligheten, förtvivlan i en eländets värld.

Tänd ässjan på nytt till skapelse
som inte är vi!
En glimt var din ande i människan,
en glimt — och förbi.

Hon som fångat så mycket av livets väldighet skrev i en annan tonart, förtroligt, med stillsam visshet, om döden. Den var henne sedan länge bekant. En djup hunger lever i hennes dikt om de »mörka änglarna», som skola visa också hädelsen och kluvenheten fram till »fadershuset», »all enhets namn». Då hon gick bort hade hon talat större ord om liv och död än det kan vara en människa givet att bära.

Karin Boyes diktsamling har här behandlats så utförligt för dess egen skull men också därför att den kan vara ett slags symbol för årets lyrik. 1940 mötte man en svensk dikt i vapen; dess grundtema var det aktuella lägets, beredskapssituationens; draget av tradition var fast och påfallande. Det kunde tyckas som om den svenska lyriken talade med en sorts objektiv myndighet, nästan anonymt. Denna behärskning betydde ingen förlust, tvärtom kunde i dess tecken flera diktare ge sitt bästa. Men ett sådant tonläge kan inte fortsätta utan förfleckning. I år framträder långt öppnare och medvetnare rikedom på brokiga individualiteter; var och en sjunger mera ohämmat efter sin art och inte alltid om dagens frågor. Det betyder i verkligheten ingen trolöshet, snarare krafthämtning, samling. Resultatet är inte lätt att uttrycka i slagord, och stora lyriska sensationer ha väl knappast hänt, fränsett »De sju dödssynderna»; men intrycket av

jäsande liv, av stark och okuvlig växt, är mycket starkt. Och i allt detta kan Karin Boyes bok, som når sin aktualitet just genom att hänsynslöst vända sig inåt, vara en sorts sammanfattande formel.

En erinran om hur rik den svenska lyriken är ger också den rad klassikerupplagor eller samlade dikter som året skänkt; den är ovanligt stor och kan här knappast förbigås. Bonniers har under samlings-titeln »Den svenska lyriken» påbörjat en stor serie, som i självständiga, vackert tryckta volymer, vill ge en totalbild av svensk vers. Redan har man, alltifrån ett Bellmans-urval till ett samlingsband med alla Heidenstams diktsamlingar, hunnit få mycket av det väsentliga. Saken är utmärkt; skall något anmärkas kan det vara att de volymer man ägnat åt enskilda modernare diktare kunde rymt också somligt som aldrig kom med i deras diktsamlingar. Här vore t. ex. platsen att i en bok med »hela Fröding» ge fragmenten ur »Magister Blasius» deras plats i vår godtagna klassiska lyrik; det är ingen mening med att de skola evigt tillhöra den svenska diktens stats-hemligheter.

Johannes Edfelt har redigerat en antologi över »Svensk naturlyrik», naturligtvis mycket smakfull och därtill vackert illustrerad. Den är bara alldeles för tunn, vald efter den i detta fall otacksamma principen att ha bara en dikt av var representerad skald; denna enda dikt blir då ofta väl abstrakt och centrallyrisk för det hela — man får inte riktigt den känsla av konkreta svenska landskap som väl vore meningen. Att ge ut boken igen, dubbelt så stor, vore en god nationell gärning.

Pär Lagerkvists hittillsvarande lyrik har utgetts i en samlad volym. Det är en händelse och påpekas utan kommentarer; det väldiga livsverk det här gäller är ju, mänskligt att döma, mitt i sin fulla växt. Däremot vill väl *Bo Bergman* med sina »Samlade dikter» (2 volymer) avge en definitiv räkenskap, även om hans lyriska kraft i och för sig ter sig obruten. För många har hans dikt blivit något välbekant och närstående, något som man har inom sig och icke längre bedömer eller kritiserar. Kanske behöver man den samlade upplagans påminnelse för att i detta invanda och förtrogna rätt se det monumentalala, den fasta, imponerande linjen. Med vresig konsekvens reser sig den bergmanska dikten, där icke en stavelse är lögnaktig, feg eller trolös. Där finns underbar ljus lyrik — som blommor i bergsskrevorna — och diktens heliga luft sluter sig kring verket. Men det viktiga är troheten, den oskrymtade känslan för sanning, formtukt och mänsklighet. Den hör till de fasta punkterna i vårt andliga försvar och faller aldrig.

Mot sådan fasthet bryter sig en minnesbok sådan som *Erik Lindorms* »Dikter». Det livsverk de fånga har det poetiska släktets nervösa obeständighet över sig. Den historiska utveckling som delvis präglar den lindormska dikten — vägen från den knutna nävens arbetarrörelse till välbefinnande i folkhemmet — fick stundom ett litet förvirrat genljud i hans produktion. Man kan konstatera detta, och likväl är det icke den sentimentalala känslan inför en nyss bortgången som kommer det att i detta fall te sig oväsentligt. Vad han gav hade en gång

Litteratur

för alla berörts av poesiens genius. I grunden var han väl, vad allmänna sammanhang beträffar, en man av ringa djupsinnighet; honom tillkommer en annan måttstock. Han fångade livet självt, från bävande ungdom till sliten och tung medelålder; han gav vardagen sådan den var och lät över den stjärnorna brinna; enkla och lätta känslor gav han beständig gestalt; och man häpnar över den lidelse varmed han någon gång fångat den blodtunga jordiska kärlekens röst.

I en utsökt volym har Norstedts gett ut en ny upplaga av *Harriet Löwenhielms* »Dikter»; materialet har utökats och bilderna komma bättre till sin rätt i ett nytt format. Man är glad att en av de mycket väsentliga böckerna i svensk lyrik därmed fått en sorts definitiv gestalt. I en tid då stormen går isande tätt utmed jorden kan en och annan lyssna till hennes ord om själens innersta tapperhet.

Sten Selanders »Sommarnatten» är hans första versbok efter »En dag» 1931. Den är skriven av en mogen man, med aktuella utblickar och stort samhällsansvar. Naturligtvis rymmer den därför en del utpräglad beredskapsdikt; den är bra och blir — särskilt då ett stycke naturupplevelse får komma med — ibland öppen och daggfrisk.

Din frihet bor inom dig. Vad du verkligen behöver
kan ingen ta ifrån dig. Och det är lätt att dö.

I boken finns också den stora riksdagskantaten från jubileet 1935. Den uttryckte mästerligt just den situation där den tillkom; däri har den ett historiskt intresse. Från funderingar över ämnet då och nu rycks man av dess hållfasta frihetspatos, liksom också av ett par stycken som — alldeles oavsett tidsfärg och allmänna synpunkter — äro oförgänglig poesi och skola överleva oss alla.

Vi har ärvt ett land. Det är fränder och språk. Det är skog och åker
och hagar,
det är dagligt bröd och fågelsång och frihet och rättvisa lagar.

Ändå undrar man om inte det viktigaste i boken är något annat: det som ligger i bokens titel, gåvan att tolka svensk mark, svensk sommar natt. Man har ofta undrat om inte det har varit det innersta hos Selander. Natursynen i »Trädtopparna» har snabbt och med skäl kommit att te sig klassisk. I själva den stora cykeln »Sommarnatten» finner man partier, som äro oförlikneliga; det gäller särskilt den första dikten, som på ett märkligt sätt väver samman nattens egen trolldom och en tveksamt frambrytande mänsklig bekännelse. Bland markens syner och ljud vaknar minnet och börjar

som en koltraststämma
med outhärdligt välljud översvämma
själens förtegn skymningsländer —

En sådan inledningsdikt är nästan för bra, ty den kan inte överträffas och den blir därför en orättvisa mot de andra dikterna i cykeln. — Sådan lyrik är på särskilt vis Selanders egen: där förenas hans naturkunnighet, vardagslyrik och sinne för det svenska; just den legeringen

har inte motsvarighet hos någon annan svensk diktare på det sättet. Och är det något man särskilt vill önska av Selanders dikt är det att han må slösa mera med denna svenska sommarnatt. Vad spelar det sen för roll, om t. ex. en dikt som »Trotjänarinnor i paradiset» uppkallar en till direkt protest. Selander är på en punkt en stor lyriker.

Prägeln av tidsdikt är annars i årets lyriska skörd starkast hos *Johannes Edfelt*, i hans »Sång för reskamrater». Folkens vånda tar gestalt med ibland nästan outhärdlig intensitet. Tidens motiv finner därvid något besläktat i en inneboende djup svartsyn hos diktaren själv.

Pest över den som kände
sig leva vid en brant!
O aftonvind, hans frände!
O död, hans blodsförvant!

Men det nya och påfallande i denna diktsamling är att den utöver dessa tonfall också rymmer någonting annat: den pessimism som i Edfelts föregående bok nästan tycktes på väg att stelna till kramp, har nu fått en bakgrund i mänskligt fäste, levande sång. Man ser starkare än förr en spontan och varm bekännelse till det beträngda livet.

Så sparka de milda åt sidan,
förtrampa dem, möt dem med hån!
Dock trotsar deras förbidan
ert intiga vapendån.

Själva den edfeltska rytmen har blivit rörligare och friare; det brusar mera av källor i hans lyrik. Han sviker därmed inte sin fräna uppriktighet. Men han kan i den mörka tiden ge mänsklig värme, inte bara stålsätta eller uppröra. Även en så dystert — och dagligen aktuell — dikt som »Requiem för drunknade» har något av försonande havsbrus. Därmed når Edfelts dikt en mänsklig förnyelse och mycket av en konstnärlig. En dikt som »Räkenskap» är därvid i sin tendenslösa mänskliga frihet särskilt svalkande och fin.

Grundligt bortvänd från det aktuella är *Gunnar Ekelöf*. Hans »Färjesång» har till och med en efterskrift, där han påpekar att samlingens anda icke må tolkas som ett sabotage av den andliga beredskapen. Det är en onödig ursäkt. Boken handlar om döden. Den vill ge den rening som dödstankens närhet skänker, och det torde av ingen kunna betecknas som en brottslig avsikt. Samlingen betecknar tvärtom en av Ekelöfs stora insatser. Född till experimenter och förnyare, har han i ett par ganska misslyckade diktsamlingar gjort förtvivalde försök att vara begriplig och lättfattlig. I »Färjesång» vägar han åter vara så knotig och svårtillgänglig som han verkligen är. Det betyder att en av de rikaste begåvningarna i vår litteratur har funnit sig själv.

Hans bok saknar inte alldeles affektation men man fäster sig föga vid den. I bokens hårda, ibland fränstötande form gömmer sig hänsynslöst allvar. Inför döden, icke-varat, falla förklädnader bort:

Det finns en skönhetsfläck i allt,
det enda verkliga jag sett:
jag håller mig till den.

Med en längtan, som döljer sig bakom tonfallets trötthet, vill Ekelöf pejla de verkliga djupen, de bottenlösa. Han frågar efter en Verklighet innanför skal, meningar och händelser, ett vara som är döden själv — eller Gud. Formens entonighet genombryts stundom av den glimtlika elden i en del rader; någon gång får den ett tycke av magi men kan också brytas av en överraskande, bister humor. Citat göra honom i regel ingen rättvisa. Men man kan framhålla att den stora dikten »Melancholia», på rimmade jamber, också ur alla slags klassiska synpunkter är fulländad poesi. Det är oändlig vidd kring dess dröm

- att föras bort tills stränderna försvunnit.
Att varken vända eller återvända.
Att varken ha förlorat eller vunnit.

Dödsdikt, gränsdikt som Ekelöf bjuder *Bertil Malmberg* med »Flöjter ur ödsligheten». Också där har en diktare sökt tillbaka till sitt eget från en strävan som i viss mån var honom främmande. Malmbergs förra versbok präglades av omvändelse i grupprörelsens tecken. Den innehöll väsentliga ting men var icke någon stor konstnärlig helhet. Man undrade om den nya vägen skulle föra vidare till en sådan. Det har i stället visat sig — vad som väl var rimligt — att platsen som versagitator i en modern väckelserörelse var Malmbergs personliga struktur alltför främmande. Det har diskuterats om den nya boken innebär en brytning med kristendomen; själv har Malmberg bestritt det och man må tro honom på hans ord. Några gripande dikter spegla en brottnings med gudsbegreppet. Men annars är det på få undantag när andra frågor än den om kristendomen som fylla boken. Det är Malmbergs gamla motivkrets: ångesten, ensamheten, vemodet. Man erinras om två rader ur »Dikter vid gränsen».

Mitt armod är detsamma.
Min ångest är sig lik.

Ibland tolkas dessa känslor kanske på ett alltför avlägset vis: ett par stora virtuosnummer lämna en oberörd. Men man erfar annars starkt hur direkt och personligt angelägen denna malmbergska värld alltjämt är. Dikter sådana som »Min park med tuktade gångar» eller »Gammal spinnerska gnolar» äro centrallyrik av oförgätligt slag. Den magiska visionen förmår alltjämt frammana en annan värld än dagsljusets

— de dunkla keruberna
i månens vilda ljus.

Framför allt tycker man sig förnimma ett slags innerlighet i allt det höstliga; den griper på särskilt vis. Den poetiska mark dit Malmberg

återvänt må kunna kallas begränsad. Att den tillhör det verkligt betydelsefulla i vår lyrik borde ingen kunna förneka.

Mot teoretiskt lagda gestalter som Edfelt, Ekelöf och Malmberg bryter sig den nakna lidelsen i *Ebba Lindqvists* »Röd klänning». Det tycks äntligen ha blivit erkänt att hon är en betydande lyriker. Den nya boken vittnar därom, fast den är en smula ojämn. Den röda klänningen är passionens dräkt; ibland får lidelsen röst med våldsam intensitet, ibland är det som om den varit för nära — eller för avlägsen. Någon gång blir man å andra sidan andlös inför en konst som helt fångar en. Den korta dikten »Havet» rymmer i sin betvungna intensitet verkligen havet självt. Inledningsdikten »Till den fattigaste på jorden» är i var stavelse upplevd. Och vem skriver just nu kantigt äkta strofer sådana som dessa, om en kär bortgängen:

— — men jag ville gå
långt bort över bergen och finna
solen, den röda, du älskade så
och be den sluta brinna.

Ty det var det svåra, då du måste gå
djupt ner i jorden, där ingen sol var,
att den skulle stanna och lysa ändå
så obarmhärtigt klar.

Man ville på tal om Ebba Lindqvist gärna erinra om en långt mindre fullgången och magistral bok: *Anna Lisa Forssbergers* »Resa i natten». Det är en ibland valhänt frusen, ibland underfundigt leende och blommande diktsamling. Bakom den ligger den heta kvinnliga glöd som Ebba Lindqvist uttrycker men också något annat: ett intellektuellt drag och en särskild sorts trotsighet som äro hennes egna.

Den klara blicken ger sin särprägel åt *Carl Erik af Geijerstams* »Bortom ordens skyar». Den minutiöst tecknade naturbilden fångar sin verklighet med ögon, öron och alla sinnen. En rad kärleksdikter ha innerlighet och stor linje; ibland finner man ett naivt levande sagans tonfall. I dikter från vinterkriget's Finland ger naturupplevelsen sitt bidrag till intryckets absoluta äkthet.

Man är framme vid det svenska landskapets och de svenska landskapens särskilda insats i årets lyrik. *Einar Malm* låter i »Ankargrund» Roslagen tala. Den känner han. Naturligtvis är han en mästare i den lyriska naturskildringens konst. Ibland växer ur skildringen naturligt ett stycke fosterländsk vision. Ibland blir man mindre övertygad av Malm som tidsdiktare. En cykel om Uppsala är utomordentligt trist, men man är tacksam för en bra minnesdikt om Karin Boye. *Gabriel Jönssons* »Kustland» har av skånska och alltså sakkunniga bedömare förklarats vara hans bästa. Man undrar om det är rätt, men Gabriel Jönsson är alltid bra. Den enkla, klara beskrivningen av en väntande sjömansmor i »Julkväll vid kusten» är ett prov på absolut poetisk saklighet. Gabriel Jönssons Skåne är, med både vindsus och jord, en god provins i Sverige. *Hans Dhejne*

Litteratur

har i »Sången om Danmark» skrivit om broderfolket bortom Sundet men också om sitt eget landskap. Det är ett tunt häfte utan nyvinningar men Dhejne kan ju sitt yrke.

Bland dem som debuterat väljer man namnen med tvekan: det kan ju finnas andra, lika bra, som man inte fått upp ögonen för. *Eva Norberg* har med »Ewig låga» gett en fin kristen diktsamling, med ett stycke kvinnlig nyansrikedom och värme som vår kristna dikt nog behöver. *Ragnar Oldberg*, »Mörkret ljuger», är fyndig, subtil, ibland ironisk; en andaktsfull dikt sådan som »I natt» skriver bara en verklig poet. *Lars Englunds* häfte med den konstiga titeln »Säg du» är som gjort för att glömmas undan. Dess korta och bittra dikter ha i verkligheten en pregnans, en etsande skärpa, som slår en med häpnad. *Erik Ehrenbergs*, »Epitafium», som fått en del beröm, bli däremot en besvikelse: de äro så pretentiösa, så demonstrativa i sin spiritualitet.

Som synes har skörden varit ovanligt rik. Den tål att läsas. Den helt nya dikt, som denna kris en gång kommer att skapa, skymtar man knappt än. Men den fortlevande svenska lyriken fyller sitt värv — till livets fromma.